

Margrethe Sonne's erindringer

Nedskrevet til hendes børn, vinteren 1930

Margrethe Sonne var datter pastor Teisen, 1857 – 1880, Fanefjord Præstegård.

Den gamle Gaard med fire Længer
med Salen og den høje Kvist
Den brænder, den brænder.
Højt driver Røg og flyver Gnist.

Ej skinner Flammen rød og blodig.
Septembersolen straalers klar,
Og modig – og modig.
Man redder ud, hvad bedst man har.

Med Kirkebøgerne i Favnen
gaar præsten trøstigt ind og ud,
I bavnens, i Bavnens.
Snart spærres døren – hjælp Ham Gud.

Ud kom han, men nu skrider taget,
nu lukker Ilden hver en Dør.
Forjaget, forjaget.
Man flyr fra Gaarden hed og ør.

På Marken hist, med Lærker over
en Vugge staar saa tyst i Fred.
Jeg sover, jeg sover,
mens Præstegaarden brænder ned.

Præstegården brændte den 2. sept. 1861

I løbet af et år blev den nye præstegård bygget op på bakken ovenover, hvor den gamle lå, og til dette store hjem med have og lund hører mine barndomserindringer. – Stort var det virkelig store stuer, lange gange, højt til loftet og en vældig masse kældre, køkken og bryggers og mange andre forskellige rum. Men vi var også en stor familie og havde efter tidens skik mange folk; far drev selv avlingen som de fleste præster på den tid.

Noget af det første, jeg husker, var at mor viste nogle fremmede rundt i hele huset; jeg har næppe været mere end 3 år den gang.

Far var gift for anden gang, og vi var foreløbig 10 søskende. I 6 år var jeg den mindste, så kom der i løbet af 1 år 2 små søstre til. Jeg glemmer aldrig den sommeraften, da far lukkede et vindue op og råbte til os børn, som legede "Klaop" i haven, at vi havde fået en lillesøster. Jeg ville ikke tro det; det var umuligt – alt for dejligt. Men da jeg kom ind, stod to af de ældre søstre og frøken Schistz, vor elskede lærerinde, ved vinduet og talte ivrigt, og jeg regnede ud, at de havde set storken, da den fløj. - - Jeg holdt af at tegne og tegnede efter den tid altid storke med små børn i næbbet.

Mor havde det godt, og den lille var tyk og yndig. Det var Camilla; hun blev altid ved med at være yndig.

Året efter kom der en lille pige til, da var begejstringen ikke så stor; den lille var for tidligt født, mager og ussel, blev dækket op i vat mellem varmedunke. Mor var dårlig og trist og måtte en tid efter rejse bort på rekreation.

Men, inden jeg begynder at fortælle om alle mine kære søskende, vil jeg fortælle om noget, mens jeg endnu var den mindste – noget, som står så yndigt for mig: Jeg lærte tidligt at læse og lærte også salmer udenad, og hver morgen, når jeg var klædt på, var det en vis ret, at jeg skulle sidde på mors sengekant og synge for hende. I begyndelsen var det, hvad jeg kunne udenad, men siden da jeg kunne læse, husker jeg at jeg har sunget mor i søvn med *”Jesus, din søde forening af smage”*. Jeg sang trolig alle vers, før jeg opdagede, at mor sov så sødt. Hun havde en lille andagtsbog med billeder, som forestillede, hvorledes sjælen skulle bære sit kors; den var så pæn at se i, især det sidste billede, hvor den hvidklædte sjæl trykkede korset i favn.

Far var nærmest en stille mand – vel noget en studerekammer-præst – men han travede troligt sit store sogn rundt og så til syge og fattige; også til tyfuspatienter, men så røg han cigar på hjemvejen, ellers aldrig andet end pibe, og det først om aftenen, når han kom ned i dagligstuen til os og læste *”Fra alle Lande”*, med landkort ved siden.

Far talte ikke så meget med os børn, men det var en stor ting, når man blev så gammel, at man skulle læse katekismus og verdenshistorie hos far; de to fag ville han selv have med os. Han havde en utrolig hukommelse og sad inde med en masse viden, men gik stille med det. Jeg tror, han var noget tør som prædikant, men var afholdt og respekteret i højeste grad.

Mor kender og husker I jo, livlig, begavet og dygtig, heftig af sind og kærlig af hjerte – opdrog os børn udmærket, synes jeg. Vi fik vist flere skænd, end børn får nu om stunder, men det tog vi ingen skade af, og mor var lige kær for det.

I den tid gjorde præsterne middagsselskaber mere end nu. Jeg ser mor gå og ordne bordet i blå klædeskjole, med kappe med hvide blonder og hvidt let sjal om skuldrene. I kan tro, hun var smuk, og det blev hun også anset for.

Hans hed min ældste halvbroder – egentlig Hans Vilhelm, men blev kaldt Hans. Ham husker jeg først, da han var teologisk kandidat, huslærer hos baron Bill-Brahe og forlovet med Caroline. Vi var fine venner, og jeg har en fornemmelse af, at han morede sig over mig og mit udprægede snakketøj. Hans venner kom med hjem i ferierne. Schouboe, som siden blev biskop i Ålborg, Julius Petersen, som i 6 år var præst i Solbjerg og endte som stiftsprovst i Ribe. Der var også en kandidat Kampen, som vist var forlovet med min søster Constance, men desværre døde ung. Det gjorde Hans også – mens han endnu var i trediveerne, men derom kan jeg fortælle senere.

Min søster Minna – *”Tante Minna”* -, kender I jo – sød og god, dygtig i huset. Skulle man opnå noget hos far eller mor, som man ikke selv turde frembringe, eller ville man slippe for skænd, så henvendte man sig til Minna. Hun var ikke altid hjemme, men var meget hos en tante Sine på Fyn, søster til hendes moder, uhyggelig dygtig. Der måtte hun bestille meget, men var til gengæld til bal vistnok en gang om ugen. Fyn var en munter Ø.

Da jeg var 12-13 år, delte Minna og jeg en tid værelse, åh, hvor vi havde det hyggeligt sammen. Constance var meget rank og blond, udmærket begavet, lige dygtig til alt, hvad hun kom til, men noget rask af væsen. Jeg var hendes yndling, og hun var altid meget god imod mig, dog tror jeg, at jeg alligevel holdt mest af Minna. Constance tog en handelseksamen og kom på de Ferslew'ske Kontorer, hvor hun gjorde udmærket fyldest.

Thora, min yngste halvsøster, gik meget igennem i sin ungdom:

Tunghørighed og store huller på benene, så hun måtte sidde og ligge halve år ad gangen og blev kørt i rullestol. Da hun blev ældre, gik det med benene over, og hendes tunghørhed var også bedre en tid, da

hun søgte ørelægen dr. Meyer – så god, at hun også kunne tage handelseksamen, og hun kom derefter på samme kontor som Constance.

Skønt hun var hidsig af sig, bar hun smerterne med stor tålmodighed, og moder plejede hende ligeledes med stor tålmodighed. Jeg sad til ved hendes seng; hun havde et billede delt i felter, som forestillede: *"Rolf Blaaskægs & Fruers Historie"*. Det billede var jeg meget optaget af og reproducerede det så godt jeg kunne. Men det var ikke rart bagefter at gå gennem den lange korridor i mørke med Rolfs døde koner i erindring; de var meget uhyggeligt fremstillet.

Min næstældste halvbroder Frederik, var landvæsenselev og havde jo ikke megen ferie; men det var dejligt, når han kom. Han var så rar og så musikalsk, sang smukt og spillede meget efter gehør, når han sang og spillede i mørkningen, var det noget vi kunne lide, kan I tro!

I det hele taget går musikken som en sølvtråd gennem min barndom og ungdom (ingenlunde, hvad jeg selv frembragte), mest Emilies, men også meget andet.

Min yngste halvbroder, Niels var latinskoledreng i Nykøbing på Falster; han var jo meget hjemme i ferier, og vi yngre søskende fandt ham forfærdelig morsom, hvad han sikkert også var. Han havde stadig venner med hjem, f.eks. den smukke Henrik Glahn, hvem jeg lovede at gifte mig med "om 13 år", hvad jeg siden måtte høre meget for; når Henrik Glahn var de, kunne jeg ikke komme ind i stuen, uden at Niels sagde: "om 13 år"! – Så var der Hagbard Olsen, bund musikalsk, spillede Mozart og Beethoven, så far næsten fik for meget af det; han ville hellere høre operamusik: "Den hvide Dame" og sligt fra hans ungdom.

Så var der blandt Niels's ferievenner en meget grim en, som vi slemme børn kaldte for "Skrub" (Tudse). Han havde en slem stor mund, jeg husker ikke, hvad han hed.

Det var så mine halv søskende. Mine helsøstre kender I alle sammen, men ikke min broder Axel. Der var kun 3 år mellem ham og mig, og vi var meget sammen, legede og sloges, gik meget op i interesse for duer.

Vi gik alle i skole hos privat lærerinde, og der var kun en af dem, en frøken Hansen, som vi ikke kunne lide; hun var heldigvis kun hos os 1 år. Hun var meget hård mod Axel og mig, både med lussinger og med at skænde, så vi til sidst ingenting kunne, bare græde. Det blev også far og mor for meget, så hun blev sagt op. Men jeg ved, at hun senere alligevel har sagt, at pastor Teisen var den nobleste mand, hun havde kendt. Efter frøken Hansen kom frøken Lange, en ældre dame, sød og musikalsk, vist også ret dygtig, pudsigt gammeldags klædt.

Far læste meget højt for os vinteraftener. Så sad vi alle om det aflange dagligstuebord. I kan tro, det var lunt. Mor forede godt ud: Tæppet sømmet fast over hele gulvet, højrøde uldne gardiner og portierer for vinduer og døre – alt sammen hjemmevævet af Peter Steffensen, vor væver. Det var ikke så sært, at mors konferencer med ham var ganske endeløse; han vævede jo også alle vore hvergarns kjoler, og mor var berømt for det smukke hvergarn, hun fik sat i scene.

Far læste ikke Ingemann for os; han foretrak Walter Scott, især *"Ivanhoe"* og *"Talismanen"*, *"Waverley"*, *"Røde Robin"* osv. – åh, når han holdt op og sad lidt stille – og så pludselig sagde, med polisk smil: "Skal vi have et kapitel til?" – Henrykkelse!

Han læste da også H. C. Andersen, men det var dog mest engelske forfattere, han læste højt, senere hen Byron og Lytton Bulwer.

Men jeg glemte at fortælle om *"Mørkningerne"*. Da holdt vi til i spisestuen. Den var mægtig stor. Skønt der var stort spisebord med stole og klaver og andre store møbler langs væggene, var der dog rigelig plads til at lege og danse, hvad vi gjorde af hjertens lyst, mens vi spiste vore dejlige rundtenommer fedtemad. Gustava satte en gang sin på et bord, og Emilie satte sig i den, og da hun sprang ned, sad den fast bag på hende – et uforglemmeligt syn!

Emilie var ikke ret gammel, før hun efter gehør spillede alt, hvad mor kunne - "*Fru Tuteins Vals*" og andre skønne ting. Havde hun hørt noget kønt, gik hun og "satte det fast" på klaveret, mens hun endnu huskede det. Hun sang også kønt; hendes stemme var måske lidt tynd, men meget klar og hun satte med lethed selv 2. stemme til.

Ved siden af spisestuen var en stor børnestue; der holdt navnlig barnepigen og de små søstre til, men jeg var der også meget og legede med de små. Og Emilie og jeg legede de fortællinger, vi havde læst, og klædte os ud derinde. Der havde man lov at regere; borde og stole var af træ med malingen godt slidt af. – Vi havde en lang barnepige, som hed Anna; hun kunne en masse historier – mest spøgelseshistorier. Det var vel ikke så heldigt, men interessant var det.

"De små" hed altså Camilla og Maja – "*Camilla – Maja*" sagde vi, ligesom vi senere sagde "*Maggie – Else*". Jeg elskede dem højt, og de hængte stærkt efter "*Maddegrethe*". Camilla holdt af mig, men Maja forguede mig, især da vi begge blev noget ældre. Maja var stadig tynd og spinkel, men med et glødende hjerte; det har hun endnu. Hun var voldsom heftig, men når hun havde haft et anfald (en Raptus, "Bersærkerang"), fulgte angerens tårer bagefter.

Ude omkring havde vi stor tumleplads. En stor have, Lunden, "*Enkesædets Have*", som navnlig var frugthave – vi kaldte den simpelthen "*Engsedshaven*". Desuden var der "*Den Gamle Præstegårds Plads*", som længe lå hen – et dejligt sted at finde skår til vore "*Samlinger*". Senere blev den ryddet op, stenen kørt bort og pladsen planeret. Der dyrkede mor hør og sennep. Hørren brugte hun selv, sennepsfrøet solgte hun; det var – ligesom frugten – hendes egen indtægt. I gode frugt år var der en masse dejlige æbler og pærer af alle slags, og der blev solgt en del, især Gravenstener – 1 daler skæppen! en mængde af frugten beholdt vi selv; en del blev tørrede, svesker tørrede vi også selv. Der var myriader af sveskeblommer, og på Møn blev de modne.

Vi opholdt os året rundt meget i frugttræerne med deres brede lave kroner – havde klubber deroppe med højtlesning, og hver af os havde sin lejlighed i et af træerne.

Den første store fest, jeg erindrer at have været med til, var Hans' og Carolines bryllup. Axel og jeg var med, både i kirken og til den store middag på hotellet i Stege. Noget, der gjorde indtryk på mig, var unge fru Tutein's meget lange hvide silkeslæb. Hun var gift med en søn fra herregården "*Marienburg*" og var en nydelig dame – han var en "*Laband*" med "d". Axel og jeg fik champagne, og efter bordet sov vi sødeligt i en krog, til mor vækkede os – vi skulle ud at se illuminationen. Byen var nemlig illumineret; det var jo kammerråd Puttferckens elskede broderdatter, der havde bryllup. Han var en af byens førende borgere og var i sandhed en fin mand og en nydelig gammel herre.

Så husker jeg også en fest i Fanefjord Skov, den var i en særlig anledning. Fanefjord bønder ejede nemlig selv skoven. Da den for 100 år siden var til at få, ville bønderne meget gerne købe den, men kunne ikke straks skaffe fornøden kapital. Tre mænd i sognet, deriblandt præsten, steg da til hest og red til København og fik kongens (vistnok Frederik den 6.) til at kautionere for dem, og således fik de skoven. Dette mindedes ved en sten og en fest 100 år efter. Ved denne lejlighed talte "*Budstikke-Bøjesen*" og herredsfogeden Hother Hage – den smukkeste mand, jeg nogensinde har set. Han har stået fadder til min broder Axel. Han var med til at udgive "*Pascal's Tanker*" og har skrevet fortalen dertil. Mage til mand ser man ikke nu om stunder – men sådan siger nok alle gamle folk om dem, de beundre i deres barndom. Festen i skoven sluttede med fyrværkeri, som spejlede sig i en skovsø, - det glemmes ikke.

Præstegården havde også sin part af skoven; den kaldtes "*Peberhaven*" – den del, hvor vi havde hugst. Desuden gav bønderne hvert år præsten et bøgetræ og kørte det hjem til os, når det var godt slædeføre. Så var gården fuld af "*Skovslæder*", heste og karle. På Møn kaldtes mindre fester for "*Gilde*";

dette var "Skovgilde", hvor der dog slet ikke blev danset, men i borgerstuen blev folkene beværtet med punch og æbleskiver; kaffe var der ikke tale om.

En bestemt dag hvert år kørte også en del sognefolk gødning ud for os. Atter punch og æbleskiver, dette var "Møjgilde".

Da sygekassen stiftedes, var der atter fest i skoven, en basar for at danne en grundfond. Den stod mor for. Sygekasser fik vist den gang intet statstilskud, men måtte selv klare sig. Far var formand, og vi havde stort møde hvert kvartal. Da vankede der både kaffe og forsvarlig aftensmad i spisestuen. På det tidspunkt skænkede jeg teen; koppen måtte kun fyldes halvt, romflasken gik rundt og fyldte resten. Der blev holdt taler, og de klinkede med tekopperne; det så morsomt ud.

De mønske bønder, der sad på gårdene, var ret stolte folk at se til og havde penge nok; men der var mange fattige småfolk. I adskillige år havde mor ved Helligkongers tid juletræ for de fattigste børn. De fik først risengrød og flæskesteg, derefter juletræ; så spilledes der lotteri om småting, og til sidst kom æbleskiverne.

Gustava og jeg var en gang dagen efter hende med sager til en lille syg pige, som ikke havde kunnet være med. Jeg ser endnu for mig hendes lille henrykte ansigt langt inde i alkovesengen. Mellem de brogede bibelske billeder på væggen i det lille hus hang et billede af fru Heiberg!

Kun én gang i min tid blev der redet "Sommer i By", men det stod på i mange dage. Før man vidste af det, var gården pludselig fuld af karle til hest, som kastede krans og grene ned over os. De gæsterede på gårdene, også i præstegården; og jeg synes, det er eneste gang, jeg har set mor danse; thi da var der virkelig "Bal" i den store konfirmandstue; mens mor dansede, måtte hun holde et stort "spir" besat med silkebånd og perler; dette var en særlig ære.

Mange år efter, da der var fastelavnsriddere i gården, fik Clara Sarauw (nu Clara Tybjerg) og jeg hver et sådant "spir" at holde, mens karlene drak Hammelvin og spiste kager; vi følte os meget store og bærede.

Kirken var meget stor, og hvor man kom på en høj eller bakke, sås den pyntende i landskabet med sit store hvide tårn og langs hvide skib med rødt tag. Dejlige klokker var der, én fra dronning Margrethe den 1's tid og en mindre fra en senere tid. De hørtes viden om, - kirken lå ensomt ved Fanefjorden; det var ikke til gavn for kirkegang om vinteren. Det var dejligt at gå til kirke en sommerdag, men om vinteren – lang vej derhen (far kørte altid), stor iskold kirke, man blev knap varm igen den dag. Men far beklagede sig aldrig derover.

Ved bryllupper og begravelser sås meget lange vogntog ad kirkevejen, ingen af landsbyerne lå så nær, at der kunne spadseres til bryllupper. Både til begravelser og bryllupper brugtes telt ligesom her på Mors, men det var trætelte – lunere end dem, de bruger her men dog knagende kolde om vinteren. Retterne var altid de samme: Først peberrodsskød, derefter suppe, så steg af alle slags, mest gæs; men ingen kartofler til, kun brød, sauce og syltetøj, ingen dessert. Der sagdes, at det var umuligt at skrælle kartofler til de 3-400 mennesker, der var samlede ved en sådan lejlighed. Det lavede vældigt op, at Lars Peter Poulsen kom ind en gang til hver ret med hele sit orkester, og det var ikke lille, der var vist 7-8 mand. Der gik to gange "tallerkenen" rundt, en gang til spillemændene og en gang til den "Frie Fattigkasse". Barnløse folk, som ikke havde anledning til store barselsgilder eller bryllupper, lavede en fest, som kaldtes "visit"; det gik til akkurat som bryllupper, med telt, musik og dans; kun var der jo ingen kirketur.

Ved de forskellige fester var der efter middagsmåltidet altid en kedelig tid, mens teltet blev ryddet og opvarterne spiste; man stod stuvet som sild i en tønde inde i gårdens stuer. Men når så dansen begyndte i teltet, blev det så morsomt. Bruden skulle i aftenens løb vise alle sine nye kjoler. Hver gang hun skulle præsentere en ny, førte hun en dans op, og hendes brudepiger fulgte næstefter; det var ofte små piger, som jeg misundte lidt. Der dansedes mange turdanse: "Sekstur", "Gammel Kontra" og flere; derimod ikke Francaise og Menuet, som jeg senere så i Nørbæk.

Senere på aftenen fik man kaffe med masser af brød og senere endnu "frokost"; men så længe blev vi ikke. Til sådanne gilder blev der bragt meget "send" fra de indbudte, navnlig fjerkræ.

Den gang som nu var julen glanspunktet både i små og store hjem. Der var store forberedelser på præstegården, slagtedes 2 grise og bagtes en masse i den store ovn. Men hvad der lavedes, var såmænd det samme som nu: Spege- og medisterpølse, sylte og leverpostej og sorte og hvide pølser i massevis – smagte herligt med sirup til. Brune pebernødder blev bagt i skæppevis; der var mange, der skulle have del i dem. Vi sad alle om det store spisebord og skar dem, aftenen før de skulle i den store ovn – en dejlig aften, selv om vi sommetider spiste for meget rå dej og fik mavepine.

Der var også megen rengøring. Efterårsrengøringen faldt den gang henad jul, så var der en tid, vi havde både daglig- og spisestue i den store børnestue; det var så morsomt – forandring fryder. Jeg ser mor stå ved det lange bord i køkkenet og ordne bunker til alle dem, hun vidste, vilde komme. Der var et stykke kød eller flæsk, et sigtebrød, en bunke æbler, nogle tællelys og måske mere, mor gav af, hvad hun havde i huset, og det var ikke så lidt.

Da jeg var 10-11 år, skete en ret stor forandring i vort familieliv. Der stod så meget for. Niels skulle studere i København, Axel skulle på latinskole, Gustava – som nu var konfirmeret – skulle gå hos frøken Zahle. Det ville blive alt for dyrt at have dem i pensionat, så far og mor lejede en lille lejlighed i København; der boede de så alle sammen, og sammen med dem var tante Agathe, mors søster, der var kommunelærerinde, og Constance holdt hus for dem. Smør og flæsk og mange andre ting fik de hjemmefra; mor pakkede til regelmæssige tider en champagnekurv fuld.

Lærerinde havde vi så ikke mere; jeg læste hos forskellige – mor, far, Thora og Emilie (som jeg ingen respekt havde for, vi var hinanden for nær i alder); jeg drev den slemt af undtagen i de fag, jeg holdt af. Mærkelig nok blev jeg alligevel anset for ret flittig, men ved med mig selv, at jeg ikke var det. Men jeg trivedes vel i dette ret frie liv, og mit humør blomstrede. Jeg tror også nok, jeg var lidt vigtig, fordi vore piger gjorde så meget af mig; men det fik far og mor mig kureret for.

Fra den tid af var mange søskende i København og kom hjem til jul sammen med tante Agathe – som vi holdt uhyre meget af - blev julen endnu mere glansfuld end før. Det var henrivende, når hele den vognfuld kom hjem Lillejuleaften. Nu sloges Axel og jeg aldrig mere, alt var fryd og kærlighed. Vi gik rundt om spisebordet med armene om skuldrene på hinanden og hviskede om vore julegaver - mest ting, vi selv lavede; penge havde vi kun lidt af. Tante Agathe havde lært pap arbejde, og hun hjalp Axel med mapper og æsker, jeg fik en nydelig en. Den gang var en fin æske en sjældenhed – ikke som nu om stunder. Juletræet stod i konfirmandstuen, og tante Agathe og brødrene pyntede deroppe – ikke blot træet, men hele stuen. bænken blev arrangeret over hinanden og behængt med hvide lagner, og derpå blev gaverne lagt eller fæstet med knappenåle. Det så nydeligt ud, med grangrene imellem og forgyldt sol og måne mellem granerne. Gaverne var ikke indpakket, på hver af dem sad en seddel: "Fra Emilie til Gustava" osv. Det var spændende at gå rundt og finde sine gaver. Vor nuværende juleskik fra fars hjem er morsommere, men dette var smukkere.

så samlede man sine gaver sammen og gik gennem "den lange korridor" med et lille suk: "*Tænk nu er der et år til, vi skal til juletræ igen!*"

Så satte Constance eller Emilie sig til klaveret, og vi sad alle rundet om spisebordet og sang en mængde julesalmer; ved juletræet sang vi ikke. Vi begyndte altid med "*Det kimer nu til julefest!*"; Far sang for med sin dybe stemme.

Folkene havde jo været med til juletræet og fået gaver, men når vi havde sunget, var det skik, at de alle kom igen, gav os alle hånden og hver fik en tallerken med "*sager*": pebernødder, tørrede pærer og andet godt – ikke brystsukker; de var sjældne, også i vore juleposer, men mandler, rosiner og svesker var der.

Juledags morgen! - I ved jo, hvor vidunderlig den var i Solbjerg! Og sådan var den også i Fanefjord. Her fik jo julen et eget skær, fordi der foruden børnene var en mængde voksen ungdom.

Niels og Frederik sang nydeligt sammen; jeg husker "*Vikingsesangen*" som ganske ny; senere kom "*Gluntarne*" til og "*Bertrand de Born's sange*", som gjorde stærkt indtryk. Emilie spillede operaer og Beethoven og alverdens danse fra "*bøndergilderne*". Gustava var den gang en nydelig og meget morsom ung pige – munterheden selv. Hun var lærerinde på Sydsjælland. En af vore piger sagde om hende: "*Det lyder så yndigt når hun ler*".

Axel havde efterhånden venner med hjem, stadig de samme, både jul og sommerferie: Sophus Bülow (som vist endnu er direktør i "Bikuben") og Otto Knudsen (som blev politimester i Sæby, men vel nu må have taget sin afsked, hvis han ikke er død). Disse to hørte efterhånden næsten med til familien.

En jul havde vi stort bal, med tribune i spisestuen til musikken og damer og herrer fra hele øen. Damerne var yndige den gang i hvide brusende kjoler, nedringede, og med roser og forglemmigejer ned ad kjolerne og de lange krøller. Stor glæde over, at det den dag var frostvejr, så krøllerne holdt sig! Jeg var 12-13 år, og som husets datter fik jeg jo også noget danset og morede mig herligt.

Men det blev tomt, når de alle var rejst igen, og så kom de lange vintermåneder, hvor vi levede temmelig stille; som barn tænkte jeg jo ikke over det, men som 16-årig ønskede jeg lidt, at der dog "*måtte ske noget*".

Jeg blev konfirmeret, da jeg var 15 år. Inden den tid var jeg bleven mere flittig – især en vinter Niels var hjemme som kandidat og læste med mig; det var både rart og morsomt. Jeg havde også i mellemtiden været i København for første gang; jeg var vist da 14 år og alt var mig som et eventyr. – Den vinter begyndte jeg så at "*gå til præst*" hos far, og det holdt jeg forfærdelig meget af. Far tog det meget grundigt og smukt og højtideligt. – Så snart han var ude af døren, hørte de masser af børn sig i skriftsteder, så det raslede, jeg fandt den gang intet anstødeligt deri.

Foråret efter min konfirmation var der en ret svær tid hjemme. Emilie var begyndt sine tungsindigheds-anfald, som moder tog sig meget nær, og hun (Emilie) kunne slet ikke tales tilrette; jeg gjorde for dem begge, hvad jeg kunne, og mor sagde også, at jeg var hende til stor trøst. Kræfter hentede jeg i et lille "*Bedested*", jeg havde i et piletræ, hvor jeg synes, Gud var mig nærmere end andre steder.

Min kære veninde, naboens datter Marie, lå syg af svindsot, men det var helt godt at gå ned og læse højt for hende, for hun var så glad og smilede og tænkte jo ikke, at hun skulle dø. – Nå, det dagedes igen på alle kanter, og den dejlige sommer kom igen i naturen, men Marie, den yndige pige, døde. Jeg ser hende sådan for mig, som hun lå i kisten med brudekrans om håret. Hendes far kaldte også hendes begravelse for hendes bryllup. – "*Synes De ikke vi gjorde et pænt bryllup for Marie?*"

Den sommer var jeg igen i København og morede mig vidunderligt. Vi havde en "Fætter Hans" i København, med døtre jævnaldrende med mig de havde besøgt os i Fanefjord, og nu var fætter Hans mageløs til at traktere med Tivoli, skovture, osv. – Axel blev også færdig med studentereksamen, mens jeg var i København; det var også så festligt. Bagefter dejligt sommerferie hjemme.

Noget af det herligste i sommerferierne var klinteturne i reglen to vognfulde, op kl. 3 af sted kl. 5, ellers kunne dagen ikke slå til. Fire lange mil måtte vi køre, til sidst umådelig bakket, når man begyndte at komme ind i "Højmoen"'s terræn og al den herlighed der. Vi tog gerne først til "Lilleklint" (Liselund), som den gang var langt smukkere, end den er nu efter de store skred. Den gang boede kammerherreinde Calmette på det lille slot, og der svømmede svaner i kanalerne (nu ænder). – Spøgelser regerede på slottet om natten, men viste sig ikke om dagen. Ved Liselund spiste vi frokost og spadserede alle de skønne steder, som nu for størstedelen er forsvundne: Både "Slotsruinerne" (kunstige), "Jægerens Kors" og "Den Hvide Piges Kors", der stod, hvor vedkommende var styrtet ned.

På "Storeklint" er også meget styrtet ned, men det gør intet. Der er nu mere vildt, men lige vidunderligt. Den gang kunne vi løbe ud på kridtpynter, som strakte sig ud i havet; der er borte nu, men der er hvide mure og takker og spidser tilbage.

Vi havde middagsmad med, som blev varmet hos "Store Knud", og om eftermiddagen gik vi til Sommerspiret og siden ned til stranden. Derfra så man først ret, hvor højt der var op. På en sådan klintetur blev Niels og Andrea forlovede. Hun var Gustavas veninde og havde været hos os flere sommerferier.

Gustava og Otto Knudsen blev ligeledes forlovede en ferie; han havde sværmet glødende for hende længe, men hun holdt igen, fordi hun var ældre end han. Hun gav imidlertid efter til sidst: De var forlovede i flere år, men så gik det overstyr – velsagtens fordi hun tog en plads i England.

Endnu denne vinter og begyndelse af næste sommer var alt godt og vel. Vi fik igen lærerinde, da Camilla-Maja trængte til jævnere skolegang og jeg også. Det var meningen, at jeg skulle læse hjemme en tid og så på kursus hos frøken Zahle. Nu var jeg flittig og meget interesseret. – Vi havde en strålende juleferie – erstatning for den foregående, hvor snestorme helt forhindrede hjemrejser, så også alle vore måtte blive i København. – Det kom frem i revyviser "De sølle studenter skrev til deres hjem, men kunne for sne slet ej komme frem, dida, dida, dovdi osv." (Dette var julen 1876, jævnfør 1915).

Jeg vil nu lige omtale vore omgangs venner, sådan som de viste sig, når vi havde selskab, og de lukkede vogne kom rullende med kuske i livre; præsterne havde også alle deres kuske i livre. – Fløjddørene fra entreen til havestuen gik op, og ind kom:

Vor nabopræst, provst Koch, stor og vældig, med hvidt hår og skæg, gift for 3. gang – og hans ganske unge kone i sort silke og med krøller i nakken, om sommeren altid i sin hvide, klare brudekjole med blå livbælte.

Kammerråd Puttferchen med sin frue, så spinkel og lille bitte, at man næsten ikke kunne se hende – med hvid kappe bundet under hagen, endvidere hendes søster, "Tante Hanne" (frøken Paludan) – meget rar men tilbøjelig til at snøfte lidt, når noget mishagede hende. Desuden deres smukke broderdatter, Hanne-Louise, som kom meget hos os, var jævnaldrende med Gustave.

Så var der borgmester Goos – smuk mand, men alt for fed; derimod var hans frue og døtrene smukke i enhver henseende, også i figurerne.

Provst Hjort så pietetisk ud, men var det i grunden ikke: spillede dog f.eks. aldrig kort. En meget begavet og interesseret mand, men holdt sin lille frue meget i baggrunden, synes vi.

Efter middagen gik herrerne op i fars studereværelse og røg; det kunne ikke tænkes i stuerne. Maskinen (temaskinen) snurrede på et bord i dagligstuen; der blev kaffen lavet; at den skulle laves i køkkenet var

utænkeligt. Når herrerne kom ned igen, spilledes der whist af dem, der brød sig om det; far var glad, når det passede sådan, at han kunne blive fri. – Ellers ligesom nu, passiar og musik undtagen til juleselskaber. Der ligesom nu holdtes med dans og leg.

For os unge piger var provst Kochs døtre vore jævnaldrende og nærmeste veninder, som vi kom meget sammen med; men egentlig sympatiserede vi ikke så meget.

Min bedste veninde var Clara Sarauw (senere Clara Tybjerg), Gustavas elev, datter af den forstråd i Sydsjælland, hvor Gustava var lærerinde. Vi besøgte hinanden længe ad gangen og korresponderede flittigt, skrev ”føljetoner” i vores breve – meget romantiske, med ulykkelig kærlighed, hvilke passede bedst for mig, som i flere år sværmede ulykkeligt for Otto Knudsen, der jo elskede Gustava. Dette sled dog ingenlunde på mit gode humør – var snarere lidt interessant og yndigt!

Sommeren 1878 begyndte nok så strålende med dejligt vejr og mange gæster, navnlig af fars familie og hans første kones familie alle fra Fyn. – Men så kom der brev fra Bornholm, hvor Hans i mellemtiden var blevet præst i Åkirkeby med bud om, at Hans var temmelig alvorlig syg, mavesygdom. Vi var dog foreløbig ikke så bekymrede, og han blev også bedre igen en tid; men da han så blev dårligere igen, rejste far over for at se til ham. Men da var han allerede så svag, at de ikke kunne tale meget sammen, og hen på sommeren – vist i september – døde han. Det var det første hug i vor store flok og gjorde voldsomt indtryk. Mest tog det på far, som samtidig havde vanskeligheder med en stærk grundtvigsk lærer, der var kommen til sognet. Og far var slet ikke i den retning, interesserede sig derimod meget for ”Indre Mission” i København, som på den tid begyndte at virke. – Fra den tid var far ikke mere den, han havde været. Hans prædikener var mere gribende end før, men hjemme var han mere stille, og hans egen sygdom begyndte sikkert dengang. – Da han ikke længere kunne magte det store embede, bestemte han sig til at tage en kapellan – og nu træder pastor Sonne ind i sagaen.

Vi var lidt kede af at skulle have en fremmed mand i huset, men lidt spændende var det jo også. Min broder Frederik var hjemme nogle måneder den vinter, og han og kapellanen kom udmærket ud af det sammen. Pastor Sonne og far kunne også godt sammen, og far satte ham jo ind i de praktiske ting, det kontorarbejde, en præst jo altid har. Mor syntes, han var lidt for formløs, men opdagede jo snart, hvor tjenstvillig han var.

Jeg ser ham for mig, som han kom ind ad døren en eftermiddag sidst i oktober – høj og rank, med frisk kulør, skinnende brune øjne og lovlig meget rødt skæg. Hans bornholmske accent gjorde ham jo også ejendommelig. – Han syntes, det så lidt trist ud med de sortklædte damer; og så havde vi unge alle sammen pandehår efter den tids mode, og det fandt han skrækkeligt. – Der sagdes, at han var forlovet med en dame i København, og det var alligevel lidt ærgerligt; men han havde da ikke ring på!

Den dag, pastor Sonne blev indsat, var en rigtig smuk dag. Far indsatte ham selv, og jeg ser for mig det smukke smil, hvormed far hilste ham, da han gik op på prædikestolen. Han gjorde et godt indtryk på os og på hele menigheden. Hans prædiken husker jeg sandelig ikke noget af, men han messede kønt, og hans accent lød snarest smukt på prædikestolen. Hans milde smil vandt jo også den gang hjerterne.

Vi havde middagselskab bagefter – ikke stort, men meget hyggeligt og jeg var til bords med pastor Sonne. Den gang blev det aldrig bestemt hvordan de skulle sidde; de tog selv ”til bords”.

Den jul var der også megen sne, men ikke mere end hvad der var henrivende. Vi dansede jo ikke, men vi legede da og var tit muntre; far var jo også endnu ret vel tilpas.

Jeg mindes en stille aften, som jeg mindes bedre end mange andre ditto. Provst Koch var flyttet til København, og nu var der i nabosognet en meget elskværdig og livlig præstefamilie, pastor Dahlerups. Der

var vi bedt til juleselskab, men da vi var for mange, måtte nogle blive hjemme, og det var far, Laura Becker (vor lærerinde), Emilie og jeg. – Far sad hyggelig med sin pibe, jeg tegnede, og Laura Becker så på det med stor interesse, hvad hun altid gjorde. Men skønnest af det hele: Emilie sad og sang ”Gulsmith” henrivende sange med musik af Hartmann. – Vi var oppe endnu, da de andre kom hjem; der havde været juletræ, og pastor Sonne havde i stilhed stukket tre kræmmerhuse til sig, som han nu overrakte os tre piger. – Ligner det ham ikke? Kan I se det ansigt, hvormed han gjorde det?

Nå, vinteren gik, og far blev ikke raskere, men foreløbig dog heller ikke dårligere. Pastor Sonne så vi i grunden ikke meget til undtagen ved måltiderne, han var bedt meget ud til bønderne om aftenerne. Vi synes, han var noget lunefuld, men han kunne være meget hyggelig, når han en aften var hjemme. Han fortalte om Nexø – hvor rart og muntert der var – også gerne om Sorø, hvordan han var student, og som han alle sine dage holdt af at mindes og tale om. En gang talte pastor Sonne med mig om, hvor betaget han var, da han første gang skulle tage en gammel mand til alters i hjemmet. Han håbede, at pastor Teisen selv ville være taget af sted, men far havde det ikke så godt, så han sendte kapellanen. Det var heller ikke så let, kan man godt forstå; han var jo en ung mand – kun 27 år; - at stå oppe på prædikestolen og tale til en forsamling er jo meget lettere.

I påsken blev far pludselig dårligere og fik voldsomme anfald af smerter; han kaldte det gigt, men det var det nok ikke. Jeg husker en nat, far gerne ville, jeg skulle synge ”Du Herre Krist” for ham; men det blev til gråd, for hun kunne jo se, hvor ondt han havde det. Så fik mor og jeg ham endelig overtalt til, at vi måtte sende vogn efter doktoren, men der var langt til Stege, så først hen på morgenstunden havde vi ham. Så fik far morfin og dermed ro. Så voldsomt et anfald tror jeg ikke, han havde senere, selv om det gik jævnt ned ad bakke. – Nej, en tid gik det virkelig bedre, og mor foreslog ham en lille udenlandsrejse, for ”om det måske kunne oplive ham”; hun havde nogle penge i sparekassen. Axel skulle med, og de kom virkelig af sted til forskellige skønne steder og byer i Tyskland. Far var jo meget interesseret, men vist for svag til rigtig at kunne glæde sig. Han syntes dog forfrisket, da han kom hjem; men det varede ikke længe. Pastor Sonne fik ferie og rejste til Bornholm, så far måtte nu selv passe embedet. Jeg var meget om ham, og han dikterede mig sine prædikener. I dem kom han stadig tilbage til Luther; han havde været i Wartburg, og jeg tror, at på hele rejsen havde dette været det bedste, han oplevede.

Den 15. september det år holdt far og mor sølvbryllup. Det var jo noget trykket af, at far ikke var rask, men dog en smuk og festlig dag og tid – de fleste af børnene var hjemme, også Gustavas forlovede og svigermoder. Det var henrivende vejr de dage. Pastor Sonne kom hjem fra Bornholm dagen før selve festdagen; vi var i sommerens løb blevet fine venner, og det var morsomt at se ham igen. – Ikke, at jeg sværmede for ham! Oh nej, min flamme (som jeg mente,) han var i København, men man kender vist ikke altid sit eget hjerte. Han var en student, som jeg havde truffet i Vordingborg.

Henad november rejste jeg så til København for at gå på Frøken Zahles Privatlærerinde-kursus. Jeg var meget vemodig ved at rejse og gik om aftenen nede i Lunden og gav mine tårer frit løb. – Men jeg var 18 år, parat til at tage godt fat og fandt mig snart særdeles godt tilrette. Det kneb mest med at sige farvel til far, som igen var bleven dårligere og havde ligget til sengs, men dog var oppe igen, før jeg rejste. I den tid var jeg også meget om ham både nat og dag; det var svært at rejse fra ham. Men da han igen blev lidt bedre, og jeg blev optagen af alt det nye, tænkte jeg dog ikke mere så meget på det.

Jeg kom i København til at bo under meget behagelige forhold hos vor kære tante Agathe. Constance og Thora havde nu deres egen hyggelige lejlighed, og Axel boede hos dem, indtil han senere fik Regentsen.

Frøken Zahles kursus var i 4 afdelinger; jeg skulle helst ind på 3., så jeg kunne blive færdig på et år. Der var en optagelsesprøve, og jeg kom også ind på 3. afdeling og klarede mig godt fra dag til dag, selvom jeg jo nok mærkede, at mine kundskaber svævede noget i luften i sammenligning med de elever, der havde gået op gennem alle afdelinger. Navnlige er det ikke værd at tale om regning og matematik.

Hver anden søndag havde jeg det meget morsomt; da kom Marie, Sophus Bülow's søster, og hentede mig hen til deres hjem, hvor der på det tidspunkt vrimlede af ungdom – især mandlige, da der var 5 sønner, men kun én datter. Axel kom også meget der. Der var en student, Tage Schack; han blev gerne båret ind i "Guldstol" eller på skulderen af en eller anden. Så var der "Smukke Petersen", var absolut grim, havde derfor selv givet sig dette navn, var meget morsom og dansede glimrende. Forældrene, løjtnant Bülow og frue, var umådelige hyggelige og meget venlige mod mig.

Så kom juleaften, og Axel og jeg rejste hjem; vi fulgtes til Vordingborg med min studenterflamme; det var jo morsomt, men flammede ikke så stærkt mere!

Nu kunne jeg ret se, hvor far havde tabt sig, men det var alligevel dejligt at komme hjem. Far var stadig oppe, men sad meget i sin egen rolige stue, og vi gik så ind og gjorde ham besøg. – Der var jo gode stunder, også denne jul, men dog altid et tryk over os.

Fremmede kunne vel let se, hvor det var hen, men vi børn ville nødig se det; far var jo ikke så gammel, han måtte nok kunne blive bedre!

Sidst på ferien blev jeg "så underlig" indvendig og blev rødprykket i ansigtet, og så måtte jeg lægge mig af mæslinger. Jeg var hårdt angreben, og havde voldsom feber, så dagene løb i et for mig, og der var stadig en købmand, som butik på min dyne; når jeg vendte mig i sengen, syntes jeg, alle sagerne raslede rundt i den, det var så ubehageligt. Jeg lå på et loftskammer, og Emilie, som havde haft mæslinger, passede mig. Der gik 14 dage, før jeg kunne tage til København igen. Så skulle jeg atter sige farvel til far. Hans sidste ord til mig lød sådan: "Farvel, mit elskede barn, Gud velsigne og bevare dig". – Jeg hørte ikke hans stemme mere.

Det gav et slemt hul i min skolegang, men mine kammerater var flinke til at låne mig, hvad de havde skrevet op. – Naturligvis elskede vi lærere og lærerinder mere eller mindre. Bedst af alle var den vidunderlige Henriette Schram, vor historielærerinde – "Henriette", som vi kaldte hende indbyrdes. Professor Rasmussen i dansk var morsom, men hans kravetøj malpropt, hvad der nedsatte ham betydeligt i vore øjne. Og så Carl Ewald i naturhistorie! – Smuk og morsom (den gang havde han endnu sit hår), elsket og hadet – hadet, fordi vi vidste, at han vidste, at vi beundrede ham. Bertha Hahn var yndig, men for ophøjet, til at man kunne sværme for hende.

Det var en dejlig tid, de timer på kursus; jeg var fuld af interesse, også flittig, men jeg sled ikke. At tænke sig, at Henriette Schram først nylig er død! Den charme der var over hende, har vist holdt hende i live så længe! Det er min stolthed, at jeg ved – og også flere gange følte, at hun nærrede interesse for mig.

Sidst i februar – altså for 50 år siden – kom så telegram om, at vi børn måtte komme hjem straks, for nu var det sikkert at far lå for døden. Hvilken underlig rejse – Jeg næsten løb til stationen en iskold vintermorgen. Der var så Constance og Thora.

I Roskilde kom Niels til, han kom fra Odense. Efterhånden kom Frederik og Gustava også til. Til Koster blev vi kørt over isen i slæde, trukket af to mænd, og så var vognen der efter os. Jeg synes, jeg aldrig har frosset sådan som på den tur, jeg brød mig ikke om det. – Da vi var kommen hjem, gik vi efterhånden ind og så til far, men han talte ikke mere. Da det blev min tur, kom Camilla ud derfra; jeg synes, hun lignede en lille

fredens engel med sit yndige blide ansigt og sine blå øjne. Da jeg talte til far, slog han øjnene op og så på mig, og jeg er vis på, at han kendte mig. Constance ville våge først på natten og jeg senere, så mor kunne få lidt ro, og hun – Constance – kaldte så på mig henad kl. 4. Jeg var underlig forkommen og stiv, men kom da op og sad så mellem fars og mors senge; de sov begge. Mor trak vejret jævnt, far skulle spytte, men det kunne han ikke. Så lidt efter slog det mig, at der var så underlig stille, det hårde åndedræt hørtes ikke mere; - det gik efterhånden op for mig, at nu var far død.

Jeg turde ikke vække mor; jeg sad stille, til jeg hørte, at pigerne begyndte at komme op; så kaldte jeg på Grethe, hun kom derind, så på far og trykkede min hånd.

Det var så det første dødsleje, jeg sad ved!

Efterhånden kom de så alle ind, og til sidst måtte Axel vække mor, og det var jo strengt, skønt mor jo sikkert havde vist, at det måtte komme snart.

Så kom nogen uendelige lange dage, skønt det hjalp noget, at vi var så mange. Bülow og Knudsen kom også, og hele huset var fuldt. Jeg troede den nat, at jeg var ved at blive meget syg, men sindsbevægelsen gjorde det fuldstændig af med feber og fornemmelser.

Far blev begravet den 2. marts, under umådelig stor deltagelse. Denne stilfærdige mand havde det største følge, der nogensinde var set på Møn.

Hans bære stod i havestuen; der var vi tit gået ind at se til ham, de små piger også. Mens han lå der, brændte der altid to lys både dag og nat.

Ved begravelsen talte provst Hjort i hjemmet, i kirken Bogø præsten og pastor Sonne. Ved den tale han holdt over far, vandt pastor Sonne mere end nogensinde befolkningens hjerter.

Så rejste vi alle til København igen. – Atter et hul i min lærdom; det kunne jeg knapt tåle. Der var ved afdelingens afslutning en eksamen i engelsk og verdenshistorie. Det var vist dristigt af mig, at jeg gik med, thi jeg kunne nok være bleven fri, fordi jeg havde forsømt så meget. Men det gik godt: Mg i engelsk, ug i historie og et huldsaligt nik fra Frøken Zahle, som omfavne mig ude på gangen og forstod, at jeg ikke altid var et fæ. Axel havde hjulpet mig meget ved at høre mig.

Det var meget svært at tænke på, at far ikke mere var i hjemmet, ja også at Fanefjord Præstegård ikke mere skulle være vort hjem.

Nu skulle jeg jo have været op på 4. afdeling, men Frøken Zahle sendte bud efter mig og foreslog mig at gå et halvt år gratis på 2. afdeling for at få mine kundskaber bedre underbyggede, og så derfra at gå op på 4. afdeling. Dette var jo ikke til at sige nej til, thi skolepenge var ellers 20 kr. om måneden (hvilket den gang var mange penge), og jeg boede meget billigt hos tante Agathe desuden ville moder selv flytte til København til efteråret.

På 2. afdeling var det unægtelig meget let for mig; selv regning, som jeg nu fik forklaret fra begyndelsen af, faldt mig let.

Den unge pige, jeg her sluttede mig mest til, var Eli Møller, senere kendt dr. med. Men vi boede langt fra hinanden og sås kun på kursus.

Niels og Andrea holdt bryllup det forår. Han havde nu en stilling som adjunkt ved Odense Katedralskole. De blev viet i Frederiksberg kirke (ligesom hans Vilhelm og Ada), og der var bagefter en nydelig – men ikke meget langvarig – frokost på *"Skydebanen"*.

Vi var meget spændte på, om mor nu også ville få det enkesædelegat, som en tidligere præst i Fanefjord havde stiftet for sine døtre, og hvortil far i mange år havde betalt, indtil den sidste af disse døtre døde. Mor fik det, og det gjorde hendes stilling ganske betydelig bedre, end om hun kun havde haft sin enkepension.

Faders efterfølger blev pastor Bolwig – hædersmand, men noget tung i det. Menigheden søgte om at beholde pastor Sonne, men det var naturligvis håbløst for den unge mand – glædede ham dog alligevel.

Moder kom ind til København for at finde sig en lejlighed. Hun var jo sortklædt og alvorlig og medbragte sådanne masser af roser og jordbær fra præstegården – alt sammen plukket samme dag, at det var ganske eventyrligt. Søstre, brødre og tanter blev samlet samme aften hos tante Agathe for at få deres del af herlighederne.

Skønt det ikke var ferie endnu, og jeg gik på kursus endnu en tid efter, stod det senere for mig, som om der denne aften var begyndt et nyt afsnit af mit liv – en begyndelse til denne mærkelige sommer. Vi fandt en rar lejlighed på hjørnet af Fredensgade og Dosseringen; den var i stuen og passede moder godt. Det lettede for hende, at den ting nu var i orden. – Nogle uger senere rejste vi så hjem på sommerferie – den sidste i Fanefjord! Vi sejlede med skib til Grønsund, det var det billigste, og vi var mange: Constance, Axel, tante Agathe, jeg, Bülow og Knudsen samt Karna Rosen – en ung pige, som også var i huset hos tante Agathe.

Der var to vogne efter os, pastor Sonne kørte den ene. Jeg mærkede efterhånden, at der var noget i luften – noget mere, end der havde været før. Maja mærkede det også; hun fulgte mig som en skygge og passede på mig. Det var hende en rædsel, om jeg skulle forlove mig; så syntes hun, hun mistede mig.

Der var afskedsfest i skoven for pastor Sonne, til hvilken også alle vi var indbudt. Det var jo også afsked for moder og os børn.

Pastor Sonne fik et guldur og mange gode ord. Der var dans til sidst; vi børn dansede jo ikke, men jeg tillod ham at give mig en sodavand; det var en stor gunst, og han var også vigtig af det.

Nå, så kom også min klintetur, og et par dage efter var vi forlovede. Moder blev meget forbavset; men syntes godt om det. Maja græd bitterligt, men måtte jo finde sig i det og forsone sig dermed.

Pastor Sonne rejste snart efter nogle dage til København. Den nye præst, pastor Bolwig, var kommen, og Sonnes gerning i Fanefjord var endt. Han kom snart igen men kun for, for alvor at rejse, og jeg og Camilla fulgte med til Bornholm for at præsenteres for familien; det var meget morsomt, men næsten lovligt spændende.

Vi sejlede fra København en aftenstund med Østbornholms damper "Erna". Henrivende vejr! – Jeg glemmer aldrig det første glimt, jeg så af Bornholm, som skulle få så megen betydning for mig. Camilla og jeg vågnede ved, at spillet gik. Vi lå i Hasle, - tidligt, strålende morgenstund. Vi kiggede ud af køjet og sagde: "Bornholm er godt". Så kom vi snart op, og Sonne var stolt af at vise os sin fødeøjs dejlige kyst, som vi sejlede rundt om.

Så kom vi til Nexø; Sonnes søstre, Olivia og Emma, samt tante Hanne tog imod os. Hvor var de store og høje! De var vist ikke så begejstrede over sådan en "ført" svigerinde; det skulle vist hellere have været en bornholmsk. De var dog alle meget venlige imod mig, og Emma og jeg blev hurtigt veninder. Svigerfader, "Bedstefar Sonne", blev også snart min gode ven; svigermoder så mig noget an - Camilla blev de alle straks indtaget i – hvem kunne stå for hendes engleansigt!

Nexø var midt i sommerferien og meget munter; der var skovture og baller og sejlture. Og en storartet *Nordlandstur* blev foretaget af svigerfars og "Styrgaards" i forening – to vognfulde. Første dag var det Almindingen og Rø. Vi overnattede på Haglebjerg - omtalt i Ingemans: "De underjordiske" -. Nogle dog på en anden gård, og disse blev bedre farne end vi, thi Haglebjergs ville endelig giver varm steg, og den kunne ikke blive færdig, så vi sad uendelig sultne og søvnige og kunne heller ikke komme i seng. – Endelig opgav de stegen, og vi fik te og smørrebrød og slap i seng. Om vi fik noget af stegen næste dag, husker jeg

ikke, men vi kørte jo så videre til det dejlige Hammershus. Den aften kørte vi hjem i eet stræk. Ved Bobbebakkerne stod vi af vognen og gik op og ned. På hjemvejen, ved solnedgang, standsede vi ved *Dynddalen*, dette bølgende hav af birketræer gjorde stærkt indtryk på mig.

Mine fremtidsplaner drøftedes og forandredes naturligvis. Sonne kunne nu vente af få embede, inden der var gået lang tid (det varede nu længere end han den gang troede), og svigerforældrene – og mor da med – syntes, det var vigtigere for mig nu at lære husholdning, end at fortsætte på kursus; og det var det da også. Fru pastor Kofoed, gift med Sonnes onkel, anerkendt og dygtig, lovede at tage imod mig næste sommer. Jeg var ikke så henrykt, for Emma sagde, hun var skrap.

Vi holdt Sonnes fødselsdag på Bornholm, men så rejste vi hjem, og nu forestod den alvorlige og vemodige tid: Opbrud fra præstegården.

Sonne blev foreløbig på Bornholm og søgte om noget at bestille, og det varde heller ikke længe, før han blev hjælpepræst hos en pastor Grove på Sjælland. Præsten var syg, men gik dog oppe. Det var i nærheden af Vilhelm Beck, som den gang var på højdepunktet – men det var han jo for resten lige til sin død.

Det varede ikke længe, før vi begyndte at ordne tingene med tanke på flytningen. Men det var endnu ret sommerligt, og om aftenerne sad jeg tit alene i haven og sagde farvel til alting; far og alle min barndoms små skønne steder, mit piletræ, det lille stengærde, det hule træ i Lunden. – Ja, I ved jo, hvorledes en sådan afsked er!

Men jeg levede også denne forunderlige og skønne sommer om igen, og den begyndte altid den aften, da mor kom ind til København med de mange roser.

Den sidste måned var Frederik og Minna hjemme og hjalp til, og det fjorde mægtig godt. Mor kunne også trænge hårdt til det. Høsten var taget, men der skulle tærskes ved tærskæværket – noget ganske nyt og mærkeligt på de kanter.

Foruden Minna var jeg ene datter hjemme; Emilie havde den gang også plads som lærerinde, og Gustava var – ligeledes som lærerinde – på *Lundby-gård*. Frederik og jeg gik sammen og ordnede til auktion og havde det lidt meget gemytligt.

Dagen før auktionen rejste mor. Pastor Dahlerups havde indbudt hende til at være hos dem nogle dage, indtil vi andre også kunne komme af sted.

Hvor var det svært at se mor køre af sted! Sådan stod jeg selv mange år efter og så fru Olivarius køre bort, og mit hjerte blødte for hende.

Til sidst kom turen til mig selv at køre bort – men jeg havde min elskede ven med mig. – Således kom vi jo også en stille oktoberaften til at køre bort fra Povlsker; det var svært nok, men vi fulgtes også da ad og skulle tage fat på nye opgaver.

Aftenen efter auktionen var den store spisestue ganske tom, når undtages klaveret og nogle stole. Men Frederik satte sig til klaveret og spillede og sang, og stuen blev pludselig hjemlig og hyggelig alligevel. Dagen efter kørte så bønderne vore sager til Stege, og vi havde stor frokost ved lånte borde og stole. – Og så henad aften kom vi selv af sted.

*Nu er det aften, bag Lundes træer,
Ser jeg solen i nedgang gløde.
nu er den tunge afsked nær,
stuerne tomme og øde.
Mit barndomshjem, mit ungdomshjem,
skal jeg da nu dig miste?
Farvel mit gamle hjem!
Det er, som om hjertet skulle briste.*

Vi blev meget hyggeligt indrettet i vor nye lejlighed, men det var alligevel en drøj omgang, inden man blev vant til de forandrede forhold. Så blev vi også plagede med sygdom – både mor, Camilla og Maja. Men min kæreste kom næsten hver måned en tur ind til byen og så til os, og det var jo en svær oplevelse. Vi spadserede meget sammen og var i teater, og han forærede mig tit en skøn ting.

Da foråret kom, var pastor Grove blevet nogenlunde rask, og Sonne rejste hjem til Bornholm. I slutningen af juni rejste jeg også; vi skulle være sammen hos svigerfars en 14 dages tid, så skulle jeg til pastor Kofoeds og lære husholdning, og Sonne skulle til Langeland – atter som hjælper for en syg ung præst. – Disse 14 dage, vi der havde sammen, var henrivende. Vidunderligt sommervejr, spadsereture, sejlture, *Nordlandstur* i besøg hos Olaf Sonnes, nattergale, kaprifolier – kort sagt! Den 12. juli sagde vi farvel til hinanden i Gudhjems havn.

Han sejlede videre til København og Langeland – og pastor Kofoeds vogn var i Gudhjem efter mig. Vi kunne ikke ane, at den 12. juli året efter skulle vi holde bryllup!

Når man kører ad landevejen gennem Østerlars, tænker man ikke på at der er så smukt. Men kommer man omkring i krogene i sognet, så er der dejligt. Lige nedenfor præstegårdshaven, begynder åen, "*Præsteåen*", som strækker sig, jeg ved ikke hvor langt, med klippesider og roser og kaprifolier og megen dejlighed. Så er der "*Koppeå*", som er endnu smukkere. Præstegården af ældre type, men vel holdt.

Her havde jeg virkelig en dejlig sommer og lærte også en del trods den korte tid: 5 af 6 måneder. Jeg kom hjem henad jul.

Pastor Kofoed var ikke anset som prædikant, men han var meget rar og god, og fruhen var ikke nær så skrap, som hun så ud til. Der var en eneste datter af første ægteskab, Constance, - ualmindelig uheldig og kantet af ydre, men godmodig og til tider ret munter. Huset var fuldt af sommergæster hele ferien, og ærlig talt er jeg aldrig bleven så feteret, som jeg blev den sommer.

Om efteråret slagtede vi i store baner, og den slagteundervisning jeg fik her, har jeg haft megen gavn af. Vi havde også flere store middagselskaber, og det var 1. klasses mad.

Men det bedste var aftenerne om efteråret, når der ikke var fremmede; da læste præsten højt for os hele aftenen – lange romaner, f.eks. Thackerays "*Forfængelighedens Marked*" og om dagen drøftede vi personerne og var spændte på, hvad aftenen ville bringe, og hvordan personerne ville te sig.

Henad jul tog jeg afsked med de gode mennesker, jeg havde haft det godt og lært en del, skønt jeg kunne have trængt til noget mere. Jeg var en tur i Nexø, inden jeg rejste hjem, og svigermor estimerede mig mere nu, efter at jeg havde været hos fru Kofoed.

Da jeg kom hjem, var Gustava rejst til England, men Emilie og Camilla-Maja var hjemme hos mor – de to sidste gik i skole hos frøken Zahle.

Den vinter hjalp Emilie og jeg til i en søndagsskole; det var vi glade ved, og det var min første forbindelse med søndagsskolen, der siden fik så megen betydning for mig.

Axel blev juridisk kandidat med 1. karakter efter jul, det var en stor begivenhed; Frederik blev forlovet (havde været det før, men det var gået overstyr), og "*last, not least*": Sonne fik embede, "*Nørbæk, Sønderbæk og Læsten*" i Viborg stift. Desuden skulle Camilla konfirmeres det forår, så der var meget at tænke på. Mor og jeg gik i byen og købte udstyr, og ellers sad jeg altid ved spisestuevinduet og syede. Jeg synes, solen skinnede altid det forår.

Tante Caroline, som altid har været meget sød imod mig, forærede mig mange ting.

Sonne kom til byen på vejen til Jylland, og vi gik på auktion og samlede til rede; vi købte blandt andet det lille skab, fars lænestol og de to mahogni spilleborde. Vi fik det rasende billigt.

Sonne rejste så til Mørbæk og blev indsat, og det var rigtig spændende at læse hans breve derfra. – Folkene gjorde et godt indtryk, men han mødte nu for første gang det jyske sprog. Han fortalte, hvordan han kom ind på en gård, blev venligt modtaget af konen, som beklagede, at *"Ais var i Rais"* (Anders var i Randers). – De gamle præstefolk var meget elskværdige, men præstegården var gammel og dårlig vedligeholdt. Ikke desto mindre blev det vort yndige hjem.

Nå, tiden gik, udstyret blev færdigt, møbler og fajance købt, sendt af sted, jeg sagde farvel til søndagsskolen. Og i Mørbæk var imens de gamle præstefolk rejst, og Sonne fik håndværkere og tog selv vældigt fat og pudsede op efter bedste evne, - Og så kom den tid, da han sendte mig et brev, sådan lydende:

*"Tænk, i dag om otte dage
er du min og jeg din mage".*

Det var taget af en sang, og mere stod der ikke.

Vi havde sydpige længe, både min brudekjole og rejsedragt og meget andet blev syet hjemme. – Dagen før den 12. juli skulle Sonne komme, og forinden sendte søde tante Caroline mig en vældig kurv roser, så hele huset var fuldt af roser, da han kom. Jeg lukkede selv op, da han ringede, og jeg ser ham endnu for mig stå udenfor og sige: *"Hvad mon jeg kommer for?"*

Den 12. juli 1888 var så vor bryllupsdag.

Vi blev viet i Citadellets kirke, hvor præsten, professor Kock, var vor gode ven. Frederik var min forlover og brudefører, thi far var jo borte.

Efterhånden kørte mor og søstrene bort den formiddag, da vognene kom efter dem. Til sidst sad jeg så tilbage i mit hvide skrud med meget langt slæb, samt Frederik. Men så kom brudekaret – let kendelig med hvide heste, gummi hjul, hvidt atlask indvendig, og da Frederik og jeg kom ud på trappen, blev jeg forbavset stående ved at se hele gaden deromkring fuld af folk, som ville se bruden stige ind. Det regnede lidt, mens vi kørte til kirke, men siden blev det henrivende vejr. Jeg skriver ganske *"historisk"* om vores bryllup, mine følelser kan jeg ikke indlade mig på at skrive om, men I kan jo nok tænke jer dem - I er jo selv gift, de fleste af jer.

"Far" (Sonne) var i sin præstekjole, og bedstefar Sonne var kommen aftenen forud og var hans forlover. De unge herrer – mine brødre, Otto Knudsen, Sonnes smukke fætter William Dam – førte damerne ind og senere ud af kirken. Sonnes bedste ven, Johannes Birch, var på rejse den gang og var ikke med. Mine søstre var der alle indtagen Gustava i England. – Så var der desuden til frokosten (som omtrent var middag) professor Kock og frue, mine to veninder Clara Sarauw og Marie Bülow, tante Caroline og Natha, Frederiks forlovede og vistnok flere som ikke husker. Brylluppet stod hos *"Secamps"* – noget lignende som nu *Nimbs*. Der var et par sange og nogle telegrammer med kun lidt mod, hvad der nu præsenteres af den slags – dog for os yderst festligt.

Ved kaffen efter bordet havde vi en meget munter stund, og de unge piger stjal stumper af mit slør. Clara, som var meget smuk, var henrivende i lyserødt.

Vi skulle sejle med Århus-damperen kl. 5. jeg klædte mig om i et reserveret værelse, og da jeg viste mig i min rejsedragt, sagde *"min mand"*, at jeg lignede en engelsk lady. Min dragt var resedagrøn og jeg havde en sort tyls damehat, med perler og tilsløret rød rose og bundet ved siden af kinden – *"yndig"*!

Vi spadserede til damperen, hele selskabet i fuldt puds, alle med en buket roser i hånden, og vi vakte jo nogen opsigt. Da vi var kommet ombord, og skibet begyndte at sejle, kastede de alle roserne i vandet som afskedshilsen. Så sejlede vi op gennem Øresund en dejlig sommeraften i vidunderligt vejr.

Næste morgen, meget tidligt, gik vi i land i Århus og så med toget nordpå. Denne køretur var umådelig morsom og spændende. Efterhånden som vi nærmede os Randers, blev Sonne lidt betænkelig: "Hvad mon du vil sige til Mørbæk Præstegård"! Han tænkte jo på Fanefjord og vidste, at forskellen var påfaldende.

Ved Fårup station holdt præstegårdens forpagter Ibsen i fuldt puds. Vi kørte ad landevejen mellem Mørbæks enge, over broen, som danner skel mellem Århus stift og Viborg stift – og så til landsbyen, drejede ind ad vejen mellem præstegårdshaven og kirkegården.

Ved indkørslen til gården var rejst en æresport, og der stod en mængde folk, men de råbte da ikke hurra. Far svingede med hatten, og så holdt vi foran døren. På trappen stod forpagterens kone, Marie, vor pige (som vi havde arvet efter de gamle præstefolk, og som hed Marie), samt forpagterens lille søn med en killing i armen, som jeg skulle have. – Jeg var betaget og så mig om i stuerne.

Sonne tog begge mine hænder og sagde:

"Er her så lavt?" – "Vist er her, men hvad gør det"!

Vi spiste til middag (vistnok lammesteg og stikkelsbærgrød), så alle værelserne; de to største, dagligstuen og Sonnes værelse, rigtig pæne, spisestuen lovlig skæv og med et grimt loft. Brudegaverne var ankomne og stod og ventede på os. – Så ud i haven, yndigt! Græsplæner, frugttræer og nøddegang og store lindetræer i det ene hjørne, en udsigtshøj, hvorfra man om aftenen så engene som en stor sø, og bakkerne bagved rage op som fastland. – Om aftenen var forpagterens inde at drikke et glas vin, ligeså vore naboer på den anden side af kirkegården, de kære lærer Stensgårds, omtrent på vor alder, hun dog 3 eller 4 år ældre end jeg. Med disse mennesker sluttede vi et venskab, som varede, til vi efterhånden døde, - ja, jeg lever jo da altså endnu!

Sovekammeret var rigtigt nydeligt, blå helt igennem, med smukke møbler, gardiner og sengeomhæng med blå blomster og fugle.

Med maden havde jeg det nemt, for Marie kunne lave alt muligt, men der var alligevel nok at gøre med at pakke ud og få huset helt i orden – drive lidt i haven skulle vi da også, vi var jo nygifte – også ud at hilse på folk i sognet. Mørbæk var jo nærmest en stor landsby med nogle tilhørende udflyttergårde; Sønderbæk måtte vente til senere, - for ikke at tale om Læsten; der blev jeg aldrig rigtig kendt, men Sonne naturligvis.

Nu lærte jeg så jyderne at kende, og af de forskellige landsmænd, jeg har mødt, synes jeg jyderne er de hjerteligste. Når vi kom på besøg, fik vi ikke altid kaffe – i hvert fald ikke straks. Der blev næsten altid dækket rigtig bord – med sigtebrød og smør, hjemmelavet ost og dejlig hele rullepølser og fårelår. Mens far og manden talte sammen over en pibe, gik konen og jeg i storstuen, og hun åbnede skab og dragkister og viste mig, hvad hun havde – hjemmenvævede lagner med brede hulsømme, kniplingstørklæder og anden pynt, som havde tilhørt hendes "Kjær-moer", også vældige skjorter, som lå parat til sønnerne, til når de skulle i tjenesten.

Hos sognefogedens var jeg jævnaldrende med en datter, som havde været noget ude omkring, og vi blev gode venner.

En af de første søndage havde vi besøg af Johannes Birch og en købmand Michelsen fra Randers; det var meget morsomt for Sonne at modtage sin ven; jeg synes også så godt om ham. Harrild og Olivia besøgte os et par dage den sommer, ligesom bedstefar Sonne; vi blev jo stærkt opfordret til at komme til Olivias og Emmas bryllup til efteråret.

Fanefjordhistorier

Der var god kirkegang, men ikke meget åndeligt liv undtagen i enkelte hjem. Vore nabos præstefolk var alle ældre folk, og fruene betragtede mig med et smil og fandt mig meget ung. – Pastor Grønberg i Hvorning var en meget klog herre, lidt ironisk. Sonne kunne nu godt med ham. Hans kone var ikke nær klog nok til ham, men en dygtig husmoder.

Ved juletid fik vi at mærke, at vi var kommen til Jylland. Vi havde slagtet et par lam (vi havde 10 får med yngel, som forpagteren skulle føde oppe i heden), men gris slagtede vi ikke. Alligevel manglede vi ikke slagtemad, thi rundt fra de nærmeste gårde kom et stykke svineryg, et stykke ribbenssteg og en lang medisterpølse (disse tre ting fulgtes gerne ad), en gås fik vi også, så der var nok i huset.

Vi var i Randers og købe julegaver – uhyre morsomt; Sonne gav mig 8 kroner til at købe for til mine private – en svimlende sum, og jeg fik masser derfor. I Randers holdt vi til hos købmand Michelsens, gæstfrit hus. Da vi kom hjem, lavede jeg juleudstilling af sagerne og fik Stensgårds over at se på den – kærkommen anledning til at drikke kaffe og tilbringe aftenen sammen. Hvor havde vi det hyggeligt sammen!

Men nu er jeg sprungen lige hen til julen og glemmer at fortælle om vor efterårsrejse til København og Bornholm – til to bryllupper, det var dog en stor begivenhed.

Fanefjord Præstegård fra 1861 – 1966, billedet er fra 1948

Festsang

i anledning af

Hr. Pastor Sonnes

afsked fra Fanefjord menighed:

Hvor bølgen larmer højt fra sø
i Danmarks gamle rige.
Der knejser stolt en yndig ø,
som næppe har sin lige
med banker, dale, klint og vang,
med bøgeskove, fuglesang,
med venlige kærminde.

Idet i dag vi holde fest
bag Østersøens vove.
Til afsked vor kære præst,
i Fanes bøgeskove,
vi love dig med hånd og mund,
at mindes dig af hjertens grund,
når du nu fra os flytter.

Et synligt tegn vi bringe dig,
der være skal kærminde
fra os, som ønske inderlig,
du snart et hjem må finde,
dertil en yndig pigelil,
som gerne dig ledsage vil,
på livets vej henede.

Da først du føler dig tilpas,
da først du ret er hjemme,
da først du ret er på din plads,
kan ret Guds rige fremme. –
Gud give sin velsignelse til,
at det snarlige må ske!
Dertil vi sige: Amen!

M. Christensen.

Fanefjord præstegård

af Mikael Venge

Set udefra har murermester Mikael Martlev indrettet en nærmest herskabelig bolig i avlsgården, der hørte til den gamle, nedbrændte præstegård i Vollerup. Også haven, der skråner smukt mod syd, er ved at tage form. På maleriet kan man se, hvordan præstegård og have tog sig ud omkring 1880. En frodig plet, indrammet af høje træer og opfyldt af sirlige bede og fint revne gange, som det var den tids mode.

Det gamle maleri er malet af Maja Teisen som en gave til pastor Johan Conrad Bolwig (1829-1893), der var præst i Fanefjord fra 1880 til sin død og efterfulgte Maja Teisens fader i embedet. Bolwigs efterfølger var pastor Rørdam. Teisen, Bolwig og Rørdam er alle gamle præsteslægter. Et naturligt fænomen på en tid, hvor præstesønner blev præster. Mindstene efter pastor Teisen og pastor Bolwig ses i det historiske hjørne på Fanefjord kirkegård.

Man kan gætte på, at det vellignende maleri, der giver et levende indtryk af den skyggefulde præstegårdshave, er malet i 1880'erne, i hvert fald inden pastor Bolwigs død. Maleriet har hængt i mange præstegårde, da både pastor Bolwigs søn, barnebarn og oldebarn var præster. I dag ejes det af tipoldebarnet, lektor, cand.polit. Niels Geert Bolwig. Dengang var præster nødsaget til at være gode økonomer, da deres løn var baseret på udbyttet af præstegårdens jorder. Måske derfor valgte sidste skud på stammen en anden løbebane og blev økonom.

Jonna Kjær-Nielsen
2010